

DEMOCRATIE EN

MEERDERHEIDSBEGINSEL

Een ethische bespreking door René Ijpelaar student politicologie voor het doctoraal vak Ethiek.

2e semester studiejaar 1983-1984 3-7-1984 Nijmegen.

1.0. Democratie en meerderheidsbeslissing

1.1. Inleiding

Hans van Gogh en ik zouden samen de representatieve democratie ethisch pogen te bespreken. Wij beperken ons hierbij tot de representatieve democratie zoals wij die kennen in Nederland, culminerend in de besluitvorming van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Hans bespreekt de rol van de afgevaardigde bij een stemming en constateert vervolgens een discrepantie tussen de mening van de afgevaardigde en die van de kiezer.

Mijn bespreking zal zich echter richten op een ander aspect van de representatieve democratie en wel het schier onoplosbare probleem achter de gehanteerde kiesmethode. Deze methode berust namelijk op het eenvoudige gegeven, dat omdat een meerderheid kwantitatief meer is dan een minderheid zij daaraan ook het recht ontleend te beslissen voor allen. Rest mij nog een laatste analogie met Hans zijn bespreking hier te vermelden: in paragraaf 3 zijn de objecten exact hetzelfde, namelijk het plaatsingsbesluit "op termijn" van 15 juni jongstleden. Ik vraag me voorlopig nog af, of een meerderheid wel het recht heeft dergelijke verstrekkende maatregelen te nemen, die zo tegen gepassioneerde minderheidsopvattingen ingaan.

Wat de werkwijze betreft: ik heb me trachten te houden aan het voorgeschreven schema. Dit houdt een indeling in paragrafen en deelparagrafen in die overeenkomt met dit schema.

In paragraaf 1 zal betoogd worden dat een meerderheidsbeslissing slechts past binnen een democratisch kader, omdat alleen dit zich richt op rechtvaardigheid. Het zal dan al snel blijken dat wat rechtvaardig is, niet alleen uitgemaakt kan worden door het tellen van de stemmen.

Uitgaande van dit ethische argument wordt een ethische bespreking verdedigd tegen relativistische en subjectivistische posities in het verdere verloop van deze paragraaf.

De tweede paragraaf richt zich vervolgens op de morele intuïties, die betrekking hebben op het meerderheidsbeginsel. Betoogd zal hier worden dat dit beginsel (en daarom ook de beslissing) niet alleen een moreel probleem is, maar ook uitgesproken argumenten zowel voor als tegen zich kent. Daaruit zal een keuze worden gemaakt en verdedigd zal worden die positie, die aan de meerderheid een zeker moreel gewicht toekent.

Op basis van de condities die in paragraaf 2 werden vastgesteld wil een meerderheid goed zijn, wordt het plaatsingsbesluit als casus op zijn morele waarde aangesproken.

1.2. Moreel normatieve componenten

In een dictatuur heeft men geen meerderheid van het volk nodig om zichzelf te rechtvaardigen, want het volk mag immers geen rol spelen in de totstandkoming van het beleid. Men rechtvaardigt zichzelf door de macht die men bezit, door een schimmige zwijgende meerderheid die men achter zich zou hebben, of door een inzicht in de historische noodzakelijkheid à la Plato, Hegel of Marx. Een dictatuur wil zich onttrekken aan een rechtvaardiging van haar beleid, wil zich niet in ethische zin legitimeren en lijkt dat ook nauwelijks in haar fundamentele van onredelijke onderdrukking te kunnen!

De staatsvorm die zich wel richt op menselijkheid in de feitelijke verhoudingen van de subjecten tot elkaar is de democratie. Er wordt wel niet geregeerd in overeenstemming met de wil van het volk zoals Rousseau dat met zijn "algemene wil" zag; Er is zelfs nooit sprake van toestemming van het volk, want er is altijd wel een minderheid die het er niet mee eens is. Er wordt uitsluitend geregeerd in overeenstemming met de wil van sommigen die tegen de wil van anderen indruist. Dit noem ik democratie ¹.

Wie met deze democratie instemt, doet daarmee afstand van het absolutisme van zijn eigen weten en willen om daarmee plaats te maken voor het weten en willen van anderen ². Het meerderheidsbeginsel hoort dus in de democratie thuis en niet daarbuiten. Maar ik ga me nog verder beperken tot de vertegenwoordigende democratie.

In de vertegenwoordigende democratie komt de wil en de onwil van de burgers tot uitdrukking in een meerpartijenstelsel, waarbij de minderheid de geïnstitutionaliseerde mogelijkheid krijgt uit te groeien tot een meerderheid. Dit is een "groots moment van respect voor de mens: de democraat aanvaard weggestemd te worden zodat zijn tegenstander over hem gaat heersen" ³.

Maar dit wegstemmen gebeurt door het tellen van de stemmen, de vraag wordt dan wat er overblijft van het moreel zo hoogstaande democratie ideaal als de natie zich verlaagd tot de meerderheid! "Al is het onbetwistbaar dat de democratie een moment van menselijkheid is, datgene wat de meerderheid voorstaat, is niet noodzakelijk het summum van wat er aan menselijkheid mogelijk is" ⁴.

Het komt erop neer dat wat een minderheid voorstaat rechtvaardiger kan zijn, dan wat

¹ Zie: W. Luijpen - "Eurokommunisme en democratie", blz.169

² Zie: H. Kelsen - "Foundations of democracy" uit *Etica* vol.66 1955 blz.24-25.

³ "Democracy can not be fully characterized as the rule of the majority, although the institution of general elections is most important, For a majority might rule in a tyrannical way", uit Karl Popper - "The open society and its enemies"; London 1966 blz.160.

⁴ J. van Twist (1977; blz.126-140)

een meerderheid van plan is. Wat is een meerderheid dan waard?

Koppen tellen is in ieder geval beter dan ze inslaan. Dit is een waarheid die moreel staat als een huis. Maar is hier niets tussen? Zou het bijvoorbeeld niet redelijker zijn om ook het gewicht van de stemmen te tellen?

Maar wordt dan niet het probleem dat vrijwel iedereen ervan overtuigd is, dat zijn/ haar stem meer gewicht toekomt dan die van een ander. Immers er zijn genoeg sufferds op de wereld, die bijvoorbeeld niet overeenkomstig hun belangen stemmen (arbeiders die op de V.V.D. stemmen). De sufferds zullen het er echter niet mee eens zijn sufferd genoemd te worden. En kom je zo wel tot een overeenstemming?

1.3. Ethische vraagstelling

Het meerderheidsbeginsel is een stukje ethos; het spreekt voor de meeste mensen vanzelf dat we koppen gaan tellen als er een verschil van mening bestaat dat niet langer door overreding uit de wereld kan worden geholpen.

We denken er niet meer over na; we doen het gewoon zo. Maar natuurlijk is het feit dat we het "gewoon zo doen" geen morele rechtvaardiging om iemand, die zich niets aantrekt van de uitslag van een dergelijke krachtmeting asociaal, of beter nog, immoreel te noemen.

Na enig onderzoek kom je er al snel achter dat zo iemand best kan vinden dat omdat hij of zij het niet eens was met een dergelijke meerderheidsbeslissing er ook niet naar hoeft te handelen. Ook kan hij/zij aanhanger zijn van de schijnbaar steeds populairder wordende opvatting: "Ik bemoei me niet met jou, als jij je maar niet met mij bemoeit". Kortom, op verschillende manieren kan een optreden dat in strijd is met het meerderheidsbesluit gerechtvaardigd worden.

De ethische vraag is dan ook: is het gerechtvaardigd dat een meerderheid haar wil oplegt aan een minderheid? En als dit in beginsel te rechtvaardigen valt, betekent dit dan ook of elke meerderheid goed is? Of hangt het van de inhoud van een meerderheid (=de meerderheidsbeslissing zelf) af, of een bepaalde meerderheid legitiem is?

1.4.1. Verdediging tegen relativistische posities

Het voorafgaande staat m.i. bol van de morele waarderingen. "De relativist moet aannemen dat we ons van al deze waarderingen die in ons dagelijkse doen en laten zijn verweven kunnen bevrijden. De relativist zal zelfs zeggen dat we ons van de moreel normatieve componenten in onze werkelijkheid moeten bevrijden omdat het beter is niet

in illusies te verkeren" ⁵. Ook het Hegeliaanse inzicht dat morele maatstaven van menselijke gedragingen af te leiden zijn uit de kennis van de geheimen van der Weltgeist zijn volgens Leszek Kolakowski getuigenissen van moreel relativisme.

De meerderheidsbeslissing in de democratie is gefundeerd in het waarderelativisme, want men accepteert zijn eigen overtuiging als relatief. Men is er zich bewust van dat een absoluut gelijk à la Hegel niet bestaat, men accepteert het dat een andere mening het wint boven de zijne ⁶.

Men accepteert het dat de menselijke greep op de waarden betrekkelijk is; de uitdrukking hiervan is juist de democratie! Een meerderheid is het erover eens dat een meerderheid een minderheid mag bevoogden totdat die minderheid een meerderheid (als ze dat tenminste wordt). Wat lijkt er relatiever dan dit?

Het relativisme stort echter ineem zodra het op zichzelf wordt toegepast wordt! De vraag is dan hoe de meerderheid overeind kan blijven als zij op het relativisme is gegrondvest? Want "als alles in de orde van het menselijke hetzelfde is, wordt de geestelijke worsteling om waarheid en rechtvaardigheid uitgeleverd aan de macht" ⁷. Dit zou een deficit van de ethiek betekenen. De meerderheidsbeslissing moet zich dus wel op menselijkheid als fundering richten; er blijft niets anders over. De meerderheidsbeslissing is ingebed in de democratie en haar idealen. Deze veranderen weliswaar steeds in nuances, maar een beroep op menselijkheid blijft van alle tijden.

We kunnen ons aan deze morele aspecten noch onttrekken, noch dit onttrekken verantwoorden: het objectiever meerderheidsbegrip ligt ten grondslag aan normerende beslissingen. Is het dan niet juist om dit meerderheidsbeginsel ter verantwoording te roepen binnen de omstandigheden die nu gelden.

Verantwoording is een zaak van de rede en is als zodanig gericht op een universele erkenning door middel van inzicht. Hiermee acht ik het waarderelativisme met betrekking tot het meerderheidsbeginsel afdoende ter zijde gesteld om me op een weerlegging van subjectivistische posities in de volgende deelparagraaf te richten.

1.4.2. Verdediging tegen subjectivistische posities

Hegel oordeelt de moraliteit als zijnde machteloos. Dit zou op twee verschillende manieren waar zijn. De drager van de moraliteit noemt Hegel subject en daarmee bedoelt hij dat de mens moreel is voor zover hij zich heeft teruggetrokken uit de uiterlijkheid op

⁵ Zie P. van Tongeren - "Beroepsethiek voor politikologen" blz. 3 Syllabus.

⁶ Zie ook W. Luijpen - "Burokommunisme en democratie" blz. 71.

⁷ Vrije vertaling uit H. Welzel - "Naturrecht und materiale Gerechtigkeit"; Göttingen 1962, blz.252.

zichzelf als innerlijkheid. Innerlijkheid, zelfbewustzijn en moraliteit horen volgens Hegel bij elkaar. Ze betekenen erg veel voor het subject, omdat het niet naar een vreemde wet maar naar de stem van het eigen geweten luistert.

Het grote probleem waar we nu op stuiten is dat de moraliteit tegelijkertijd het tegendeel van de willekeur is; ze wil het goede in zijn algemeenheid!

Maar de mens was toch moreel in zoverre hij of zij zich op zijn of haar innerlijkheid had teruggetrokken en zichzelf dus van anderen had geïsoleerd. Houdt zijn of haar geweten hem/haar soms voor wat te doen? Maar wat houdt dat eigenlijk in? Het geïsoleerde subject kan het niet weten ⁸.

Hegel lost nevenstaand probleem ook weer logisch op. Als de onherhaalbaarheid van de mens zich ontwikkeld, ontstaat ook een moraliteit die over het willekeurige (want individuele) eigenbelang heen kijkt. Het is allereerst een breuk met het bestaande, een gevoel van onvrede met het heersende eigenbelang. Later wordt het een karakteristiek intersubjectief fenomeen; een geweten dat verder wil reiken dan de grenzen van het individu, dat wil overtuigen en universeel wil zijn ⁹.

Daarmee heeft een ethische bespreking in het algemeen van een stukje werkelijkheid (een genormeerde werkelijkheid natuurlijk) in principe een universele betekenis gekregen.

Natuurlijk heeft Hegel gelijk als hij zegt dat het geweten machteloos is. ~acht laat zich slechts bedwingen door andere machten, die weer op een ander eigenbelang, zelfbewustzijn gebouwd zijn.

Maar het geweten speelt ook mee. Immers de tegenmachten en de macht zelf hebben een universeel geweten gemeen; de macht stelt zich op den duur niet langer tevreden met een afgedwongen erkenning, maar tendeeft naar een vrije erkenning, m.a.w. naar een hoger algemeen welzijn onder druk van de tegenmachten. Het geweten heeft aldus geen geringe waarde ¹⁰.

De vraag luidt nu: hoe vindt deze vrije erkenning plaats zodat dit hoger algemeen welzijn werkelijk tot stand komt zonder dat er verliezers zijn, of beter zonder dat er veel verliezers zijn.

Het antwoord ligt althans voor mij voor de hand: in een staatsbestel waar zo veel mogelijk mensen achter kunnen staan omdat het werkelijke vrijheid kent. Democratie met het meerderheidsbeginsel hoog in het vaandel is het antwoord uit de empirie.

Het meerderheidsbeginsel is met de democratie gefundeerd in het subject, in de mens. Het

⁸ Naar Hegel - "Fenomenologie van de geest".

⁹ H. Berger - "Zo wijd als alle werkelijkheid" Ambo Baarn 1977, blz. 138-139

¹⁰ Zie noot 8 + 9.

gaat er vanuit dat er over een onderwerp verschillende subjectieve engagementen naast elkaar kunnen bestaan, die op een gegeven ogenblik niet meer verenigd kunnen worden. Voor een dergelijke situatie biedt het meerderheidsbeginsel een heldere objectieve uitweg: het tellen van de subjectieve meningen om zo tot een objectieve beslissing te kunnen komen. Het meerderheidsbeginsel ontkent een Hegeliaans "Absolutes Wissens" en werkt intersubjectief.

De andere kant van de medaille is echter ingebed in de democratie en richt zich dus op menselijkheid als rechtvaardiging en gaat daarmee de grenzen van het subject te buiten (zie 1.4.1.). Hiermee acht ik dan ook deze ethische bespreking voldoende verdedigd tegen het subjectivisme.

2.0. Morele intuïties over de meerderheid:

In deze paragraaf ga ik er, op grond van de vorige paragraaf, vanuit dat een ethische reflexie over het meerderheidsbeginsel zin heeft. Ik wil dit beginsel nu gaan bekijken op o.a. zijn logische consistentie en zoveel mogelijk in overeenstemming brengen met wat ik denk dat goed is.

De opdeling van deze paragraaf is als volgt: in de eerste deelparagraaf zal betoogd gaan worden dat het meerderheidsbeginsel inderdaad een moreel probleem is. In de tweede deelparagraaf wordt het meerderheidsbeginsel ethisch gefundeerd. En in de derde deelparagraaf komen verschillende argumenten ter rechtvaardiging aan bod.

2.1. De meerderheid als moreel probleem

Het valt eenvoudig te beschrijven wat een meerderheid eigenlijk is. Men zegt: de helft plus één. En men waardeert de meerderheid daardoor hoger dan de minderheid. Immers de meerderheid wint het pleit. De vraag blijft dan waarom zulks gebeurt, de vraag blijft hoe we dat kunnen legitimeren.

Je moet daarvoor het meerderheidsbegrip uitbreiden en plaatsen binnen het kader van de liberale democratie, die menselijkheid (dus vrijheid) zo hoog in het vaandel voert.

De minderheid krijgt hierin de geïnstitutionaliseerde mogelijkheid meerderheid te worden. Marx, Hegel vonden dat zij de objectieve zin van de geschiedenis hadden doorgrond, weten dus en heersen daardoor (André Glucksmann). Zij hebben geen verdere rechtvaardiging nodig in de vorm van een democratische meerderheid. Determinisme en het totalitair regeren sluit een zoeken naar een meerderheid m.i. uit.

Kortom het hangt van het denkkader af waar je je bij hebt/moest aansluiten hoe je een meerderheidsbeslissing waardeert. Het gaat me hier niet om dit aan te tonen, nee het gaat me hier veeleer om te laten zien dat het denken over de verantwoording van de meerderheidsbeslissing op fundamentele problemen stuit. De vraag~ was of we wisten wat de meerderheid waard was en hierop weten we het antwoord (nog) niet. De meerderheid is een ethisch probleem.

2.2. Meerderheid en moraal

Levinas claimt dat een of andere vorm van samenleven het fundament van alle moraal moet zijn; voor dit samenzijn is een ander nodig en deze moet jou aan kunnen kijken.

Rousseau's contracttheorie veronderstelt als fundament van de samenleving als totaliteit een "acte d'association", waarin ieder zich aan allen geeft onder de opperste leiding van wat hij "volonté générale" noemt. Dit heeft dus inderdaad het met elkaar in contact komen, nee beter nog, het met elkaar eens zijn als centrale moment.

De meerderheid heeft ook een moreel moment als fundament en wel het met elkaar eens zijn dat een meerderheid "meer" is dan een minderheid bij meningsverschillen. Op grond waarvan? Op grond van het feit dat een meerderheid er zo over denkt, luidt het waarschijnlijke antwoord. We zien dus dat ook hier een morele regel een uitwerking is op basis van een fundament dat zelf moreel is ¹¹. Het fundament is al verscheidene malen hier genoemd: het is de liberale democratie en regels die tot doe~ Hebben het subject in vrijheid zijn leven in te delen, zoals hij/zij zelf wil.

2.3. Argumenten tegen en voor het meerderheidsbeginsel:

Ethische argumenten ter rechtvaardiging van het meerderheidsbeginsel richten zich op een intersubjectieve rechtvaardiging; d.w.z. een rechtvaardiging die in principe door iedereen gebillijkt kan worden.

Een ware democraat zal ervan overtuigd zijn dat het terecht is dat hij een stemming verliest indien hij een minderheid vormt; hij neemt er genoeg mee en accepteert het. Iedereen is echter geen democraat en sommigen zijn slechts zolang democraat zolang het hen uitkomt. Ik moet het hoogdravende woordje "iedereen" m.a.w. noodzakelijkerwijs vervangen door "elke democraat, elk redelijk mens". De meerderheid was alleen binnen een democratische context van belang, zoals we zagen in 2.1. en daarom behandel ik het meerderheidsbeginsel slechts in deze context.

De meerderheid is immoreel, je mag iemand niet dwingen iets tegen zijn zin te doen. Dit argument is in wezen anarchistisch, want het verbiedt enige regelvorming. Het tast daarmee het wezen van elke maatschappij aan. Rousseau zegt hierover bijvoorbeeld dat het niet nakomen van de plichten die je als staatsburger hebt "een onrechtmatigheid is, die op grote schaal de ondergang van het politieke lichaam tengevolge zou hebben". De maatschappij kan niet zonder een dergelijke dwang, maar wel moet deze dwang beperkt worden.

De meerderheid doet feitelijk niet ter zake. Het tellen van de stemmen is niet rationeel en niet eerlijk, omdat degenen die stemmen er niets van afweten. Socrates (±470-399 v. Chr.) van wie deze stellingname afkomstig is, vindt loting beter ¹². Aristoteles (384-322 v.Chr.) en in

¹¹ Zie P. van Tongeren - "Beroepsethiek voor politikologen", blz. 27.

¹² H.H. Berger - "Demokratie, macht en utopie", blz 21 en zie ook H. Daudt - "Rousseau en de staat" in

navolging van deze, Marsilius van Padua (±1275-1343) nuanceren dit standpunt terecht door te zeggen dat loting niets met rechtvaardigheid te maken heeft; ook immorele hebben dan n.l. dezelfde kans tot regel verheven te worden. Wil je een maatschappij hebben. moet je haar regeren. Regeren kunnen alleen zij die er iets vanaf weten. En dit is een minderheid, een pars valentior ¹³ .

Het gaat niet om het tellen van de stemmen, het gaat om het uitdrukken van de algemene wil, niet van enkelen maar van allen. Het is bij Rousseau terecht geen minderheid die mag gaan stemmen, nee vanwege haar collectieve wijsheid mag het hele volk gaan stemmen (ook al verstaat R. er wat anders onder dan wij). Wat bij Aristoteles schijnbaar automatisch moest gaan, gebeurt bij Rousseau al realistischer en wel d.m.v. het wegstemmen/ opzegging van gezag van een regering.

Het merkwaardige van deze middenpositie van Jean Jacques Rousseau (1712-1778) is "dat hij de wil van de meerderheid in feite met de algemene wil identificeert, zodat een minderheidsstandpunt steeds het gevolg is van dwalend inzicht of kwade trouw ¹⁴ .

Om het hier door Berger geconstateerde probleem te ondervangen, introduceert Rousseau in wezen het criterium van de proportionaliteit. Eenstemmigheid blijkt slechts eenmaal noodzakelijk en wel bij sluiting van het maatschappelijk verdrag ¹⁵. Rousseau lanceert twee stelregels voor de bepaling van de proporties:

- a) hoe belangrijker de beraadslagingen, hoe groter de meerderheid moet zijn, wil ze rechtvaardig zijn. Het grote probleem lijkt mij hier de mate van belangrijkheid vast te stellen, want je moet hier een ratio schaal vast stellen van belang van politieke issues Dit is ondoenlijk in de praktijk omdat je het niet vooraf via een kansrekening kunt berekenen.
- b) hoe meer haast de zaak in kwestie eist, hoe verder men het voorgeschreven verschil in de verdeling van de opvattingen moet terugbrengen. In beraadslagingen die grote haast vragen is een meerderheid van één stem reeds voldoende ¹⁶. Hier is het probleem het vaststellen van de haast die de zaak in kwestie eist. Is bijvoorbeeld een naderend Zomerreces genoeg reden tot haast? Er zijn m.i. genoeg plotseling optredende externe factoren die ook de regel praktisch onuitvoerbaar maken.

Wijzgerig Perspektief no. 18 (1977T1978) blz.77.

¹³ Zie S H. Finer - "Comparative government" Penguin Books, Harrnondsworth G.B. 1970, blz.65-66.

¹⁴ Zie syllabus George Kwaad blz.123-155.

¹⁵ Zie Rousseau - "Het maatschappelijk verdrag etc.", blz. 101-103.

¹⁶ Zie J. van den Doel - "Demokratie en welvaartstaat", Oarnsom Alphen a.d. Rijn 1978 blz. 128-133. +

Robert Dahl (noot 19) blz.13.

De meerderheid is onder bepaalde condities gerechtvaardigd. In de huidige politicologie ziet men in het meerderheidsbeginsel het criterium om te bepalen of een bestuursvorm democratisch is. Dat neemt niet weg dat je je af kunt vragen waarom een minderheid gebonden is aan een meerderheidsbeslissing. Antwoorden hierop zijn:

- a) een meerderheid onder bepaalde condities benaderd de wil van het hele volk (in ieder geval meer dan een minderheid dat doet).
- b) een maatschappij heeft regelgeving nodig en moet dus ook te regeren zijn. Welnu, een meerderheid biedt regeerbaarheid, een haalbare kaart en een stabiel draagvlak van regeringsbeslissingen in het land.
- c) koppen tellen is beter dan koppen inslaan, d.w.z. er is geen haalbaar alternatief dat menselijker zou zijn. Binnen de liberale democratietheorie geldt n.l. de m.i. juiste vooronderstelling dat er geen absoluut weten mogelijk is. Dit houdt in dat je het er nooit over eens zult worden of aan de ene stem meer gewicht toegekend mag worden dan de andere. Alle stemmen moeten evenveel waard blijven, anders is een meerderheid niet langer tolerant.
- d) door niet bij voorbaat elke meerderheid slecht te noemen stel je je niet buiten de werkelijkheid om je heen, waar het meerderheidsbeginsel aan de orde van de dag is en werkt. Als je een meerderheid per definitie slecht vindt beschouw je haar als een onvermijdelijk kwaad, waar je niets meer aan kunt doen. Als je onderscheidt tussen onrechtvaardige en rechtvaardigde meerderheden dwing je jezelf over elke legitimatie van elke meerderheid steeds opnieuw na te denken.

Hierboven is steeds gesproken over condities, waaraan een meerderheid moet voldoen, wil ze rechtvaardig zijn. Niet elke meerderheid acht ik dus goed, nee ze moet voldoen aan de volgende voorwaarden:

Voorwaarde I:

De meerderheid moet worden gelegitimeerd door een morele autoriteit in de vorm van de (liberale) democratie. Dit betekent dat "the minorities must be given a chance to become a majority; and that means, therefore, that they must be given a chance status and a means to convert the majority."

Hiervoor zijn de zogenaamde "checks and balances" in het leven geroepen, zoals de machtscheiding van Montesqui, vrije verkiezingen, vrije oppositie etc.

Het probleem is misschien dat niet iedereen een democraat is; sommigen denken het beter te weten omdat ze beter op de hoogte zouden zijn of zoiets. Dit lijkt een schijnprobleem voorlopig omdat zelfs als iedereen goed geïnformeerd is, er nog menings-

verschillen blijven bestaan (zie bijv. de kruisrakettenkwesie) die slechts tot een aanvaardbaar einde kunnen worden gebracht in een stemming waarbij 'de meerderheid wint!

Een meerderheid is dan ook slechts zolang aanvaardbaar, zolang ze democratisch is. Dit wil zeggen, zolang ze de subjecten vrij laat in hun verhoudingen tot elkaar, verder geloof ik niet dat er al een uiteindelijk weten is bereikt dat het zou rechtvaardigen iemand te dwingen jou te gehoorzamen.

Voorwaarde II:

De meerderheid moet de vrijheid als impact van haar handelen zien. Vrijheid houdt volgens Meuwissen in, dat de mens zichzelf de wet kan stellen (=autonomie), de mens moet een wilsbesluit kunnen nemen waaraan hij/zij een richtinggevende betekenis moet kunnen toekennen (Kant, Hegel, Hollack). In de uitoefening van dit vermogen realiseert de mens zichzelf, niet alleen abstract, maar ook in concrete daden en feiten. De daden en feiten die een meerderheid verwerkelijkt moeten daarom steeds getuigen van "het inzicht dat de verwerkelijking van de menselijke vrijheid tenslotte het bepalende is" Omdat ik dit als kern van deze ethische bespreking beschouw, neem ik de vrijheid nog wat verder in te gaan op dit vrijheidsbegrip.

Het vermogen vrij en zelfstandig wilsakten te voltrekken kent twee momenten:

- a) "Freiheit vom Sosein", de z.g.n. negatieve vrijheid welke inhoudt dat storende factoren moeten worden opgeruimd.
- b) "Freiheit ZUID Dasein", de positieve vrijheid welke dit vermogen een bepaalde zin verleent. Een meerderheid, die een minderheid in een "vrije" akt onmenselijk behandelt, handelt in volledige zin niet vrij, want zo'n handeling heeft geen vrijheid, tolerantie tot inhoud.

Een legitieme meerderheid moet er dus op zijn gericht de minderheden als mensen te zien en in hun waarde te laten. Dit doe je o.a. door alle mensen als gelijke te zien (met dus gelijke stemmen in gewicht) in een voor ieder geldende wetgeving, plus door de persoonlijkheidsrechten (aanspraak op eer & goede naam, integriteit van het lichaam, bescherming van de privacy e.d.), de vrijheidsrechten zowel als de sociale en economische grondrechten.~recht op arbeid, sociale voorzieningen, behoorlijke huisvesting e.d.) in acht te nemen. Een meerderheid is slechte zolang rechtvaardig als ze deze werkelijke vrijheid als bepalend voor haar handelen ziet en aan al deze voorwaarden wil voldoen ¹⁷.

¹⁷ Zie D.R. Meuwissen (1980; blz.173-175).

Voorwaarde III:

De meerderheid moet voldoen aan het proportionaliteitscriterium dat zegt koppen tellen is beter dan ze inslaan.

Omdat je het nooit eens kunt worden over de vraag of elke kop evenveel waard is dan een andere neem ik dit gewoon aan. Het is het enige dat werkelijk redelijk is. Maar dan nog blijft de vraag staan of het oordeel van de een over een bepaalde kwestie niet belangrijker is dan dat van de niet-geïnteresseerde ander. Ik bedoel hier het probleem van de antagonie tussen een lauwe meerderheid en een gepassioneerde minderheid.

Het kiessysteem dat ontworpen werd door de Franse wiskundige De Borda houdt wel rekening met de "urgente wensen van gepassioneerde minderheden". De kiezers mogen n.l. bij de methode de verschillende beleidsopties in een intervallschaal plaatsen. "Bovendien zorgt het systeem van stemmenruil ervoor dat de sterk geprefereerde alternatieven van de gepassioneerde minderheid vaker door de meerderheid zullen worden verkozen dan de licht geprefereerde, omdat juist de sterk verlangde programmapunten de inhoud zullen vormen van een onderhandelingsaanbod" ¹⁸

Ik denk dus dat de eventuele slechte gevolgen, het doordrukken van een lauwe meerderheidsbesluit tegen de wil en urgente wensen van een minderheid in, niet zullen opwegen tegen het gunstige van een meerderheidsbesluit (= de inhoud van het besluit) mits de meerderheid rekening houdt met deze problematiek via een kiessysteem als dat van Borda. De meerderheid is slechts zolang gerechtvaardigd als ze rekening houdt met de urgente wensen van "gepassioneerde minderheden". Een bewijs daarvoor is het feit dat meerderheden moeten wisselen ¹⁹.

Voorwaarde IV:

Middelen en doelen van de meerderheidsbeslissing moeten zelf goed zijn. De vraag is natuurlijk wat is het doel en wat zijn de middelen? Ik zie de meerderheid verkrijgen van en op deze meerderheidspositie terechtkomen als middelen. Leszek Kolakowski zegt dat als het doel goed is de middelen ook goed zijn. Het doel is goed als het niet te abstract is (concrete doelen verbieden zelf

¹⁸ R. Dahl - "Apreface to democratie theory" 1956, blz.124-151. en van den Doel (noot 17) blz.106-129.

¹⁹ Vergelijk de gelijkheid tussen man en vrouw.

een aantal nadelen) en er moeten meerdere doelen zijn (het einddoel is niet het enige wat al het andere tot middel maakt). Ook aan deze voorwaarden moet de meerderheidsbeslissing voldoen wil ze goed zijn.

Het doel zelf moet m.a.w. immorele middelen als omkoping en afpersing verbieden.

Toch schuilt hier nog een adder onder het gras, want zelf een ogenschijnlijk moreel middel als argumentatie leidt tot een vreemd doel; Rousseau constateert m.i. terecht dat een meerderheid wordt samengebracht rond verschillende klikjes. Het sterkste deelbelang binnen een dergelijke groep wint het pleit binnen die bepaalde groep. De sterkste groep wint de meerderheid, wat in werkelijkheid dus niet wil zeggen dat ook het sterkste argument wint. Van een benadering van de soevereiniteit is geen sprake meer en het enige wat bleek te tellen was macht! De moderne politicologie spreekt in dit kader dan ook niet van een pars valentior, maar van een pars valentissima (fraktiespecialisten) Het is dus toch weer een minderheid die wat te zeggen heeft! Niemand kan echter op veel terreinen deskundig zijn dus dit gevaar valt haast niet te vermijden. Kennis lijkt ook nu nog steeds synoniem met macht.

Een tegengif te bieden voor de adder lijkt me niet aan mij en zeker niet op deze plaats. Ik verwijs daarom ook naar conditie a) die bevat wat op deze plaats over democratie wel op zijn plaats is.

2.4. Ethische theorie en het meerderheidsbeginsel

Deze ethische bespreking begaf zich tot dusver in een deontologisch kader. Immers een meerderheid moet aan bepaalde fundamentele, categorische voorwaarden voldoen wil ze rechtvaardig genoemd worden.

Deze voorwaarden kun je noch van te voren berekenen via een calculus noch aan de hand van de gevolgen van een bepaalde handeling van de meerderheid rechtvaardigen.

Nee, deze voorwaarden waren fundamenteel van aard: je moet ze nakomen wil je een rechtvaardige meerderheid vormen. Dit is noch op macht, noch op doel of inhoud van een meerderheidsbeslissing gebaseerd. De morele waarde van een meerderheidsbeslissing is niet aan wat zij voortbrengt ontleend.

Het is echter wel ontleend aan de vorm van het handelen van het redelijke wezen; op redelijkheid, dus met een absolute draagwijdte moet de meerderheid zich baseren. En een meerderheid was slechts zolang redelijk, zolang ze haar macht niet misbruikt ten koste van de minderheid; ze is slecht slechts zolang menselijk, zolang ze de minderheid de mogelijkheid laat werkelijk mens te worden/blijven.

Doel is hier dan ook een samenleving, waarin de mens vrij is te denken en uit te dragen wat hij wil, zonder bang te hoeven zijn dat een toevallig tot stand gekomen meerderheid hem dat gaat verbieden en zijn zelfregulerend vermogen niet langer erkent.

In Kantiaanse termen zie ik de meerderheid als minor, met als maxime "het de minderheid de mogelijkheid laten op haar beurt meerderheid te worden", of beter nog: ook de minderheid in vrijheid haar handelen laten bepalen. Ik verwacht inderdaad dat deze maxime tot algemene wet verheven kan worden, maar zeker niet dat het op korte termijn zal gebeuren, ook al zou er iedereen, mee eens zijn.

3.0. Het meerderheidsbeginsel en de kruisrakettenkwestie

3.1. Inleiding

Een meerderheid was dus gerechtvaardigd in het algemeen, mits ze menselijk blijft en geen misbruik maakt van haar macht om minderheden te onderdrukken. Niet elke meerderheid is m.a.w. moreel.

In deze paragraaf wordt het in paragraaf 2 ontwikkelde raamwerk toegepast op een specifieke meerderheid, om te beoordelen of ook deze meerderheid moreel te rechtvaardigen valt.

De casus is de kruisrakettenkwestie. V.V.D. fractieleider Ed Nijpels eiste voor 14 juni 1984 een kennisname van de Kamer van het kabinetsstandpunt betreffende een eventuele plaatsing van (48) kruisvluchtwapens op Nederlands grondgebied + een besluit daarover in de volksvertegenwoordiging. Zoals gewoonlijk een beetje later dan geëist, werd op vrijdag 15 juni plenair door de Tweede Kamer der Staten-Generaal vergaderd over dit vraagstuk.

Om verschillende redenen kies ik juist dit stukje werkelijkheid als casus voor het in paragraaf 2 ontwikkelde kader:

- a) het is een belangrijk en duidelijk voorbeeld. Het feit dat het slechts voor de 2^e maal was sinds W.O. 11 dat de 2^e Kamer plenair voltallig bijeen was, plus het feit dat alle media deze vertoning met haast evenveel aandacht hebben gevolgd als de Europese kampioenschappen voetbal duiden dit. De casus is zo duidelijk omdat de ingenomen standpunten uitgebreid in de media bemeten zijn; ook de verhoudingsgetallen tussen min- en meerderheid zijn bekend, 71 tegen 79.
- b) het is ook een actueel en omstreden voorbeeld. De meerderheidsbeslissing is ook zeer recent genomen. Verder is het duidelijk dat de kwestie en belangrijk wordt gevonden door grote groepen mensen en dat de ingenomen standpunten sterk uiteen liggen. En dit terwijl de mate van geïnformeerdeheid m.i. weinig te wensen overlaat

3.2. Over de geoorloofdheid van de meerderheid betreffende de kruisrakettenkwestie

De vraag luidt: handelde de Tweede Kamer meerderheid redelijk toen ze besloot op termijn kruisraketten te gaan plaatsen. We willen weten wat hierop het antwoord is.

1.

De meerderheid moet democratisch zijn. Dit viel uiteen in drie deelvragen:

- a) laat ze de minderheid de mogelijkheid meerderheid te worden?
- b) veranderen de meerderheden wel?
- c) kan iedereen aan het besluitvormingsproces deelnemen?

ad a)

Deze vraag kan niet t.a.v. een bepaalde kwestie worden beantwoord, maar alleen t.a.v. het geheel. Hoewel hier veel kritiek op mogelijk is (in de vorm van o.a. volksreferenda) denk ik dat inderdaad aan deze voorwaarde werd voldaan. De kiezers kunnen achteraf hun oordeel geven of ze het meerderheidsbesluitenpakket van de regering goed vonden; ze kunnen ook de regering naar huis sturen en op deze manier zou dit "plaatsingsbesluit op termijn", conform de regels, weer democratisch kunnen worden gewijzigd.

ad b)

Deze vraag moet wel t.a.v. deze kwestie worden beantwoord. In de jaren na 1979 (ten tijde van het N.A.T.O. dubbelbesluit) blijkt de meerderheid voor plaatsing slechts te zijn gegroeid. Het aantal dissidente CDA-ers van 10 toen naar uiteindelijk 7 voorstemmers bij de gewraakte motie 49 van Maarten Engwirda in het grote Kamerdebat van 15 juni jongstleden. En dit terwijl de kamerbrede meerderheid van VVD, folkloristisch rechts (die beide steeds voor plaatsing hebben gepleit) en CDA alleen maar groeide.

De meerderheid veranderde, zij groeide namelijk tot 79 zetels uit.

ad c)

Ook deze vraag kan aan de hand van het debat beantwoord worden. Gezien de redenen waarom ik juist deze zaak tot casus heb gekozen behoeft het weinig betoog dat dit debat

uitermate goed aan deze conditie voldoet. Ik kan me weinig andere voorbeelden voorstellen waarbij de meningen zo uitgesproken zijn in de dubbele betekenis van het woord. Weinig Kamerleden, maar ook weinig kiezers naar het mij toeschijnt, konden het zich veroorloven geen mening te hebben.

Het democratische systeem laat in ieder geval ieder in principe de mogelijkheid aan de besluitvorming deel te nemen, ook al is dat voor de kiezer in feite nog steeds 1 keer in de 4 jaar.

2.

De meerderheid moet de vrijheid als impact van haar handelen zien. Dit is natuurlijk de kernvraag, want als deze conditie voldaan wordt, 'is de rest daarmee eveneens voldaan. Het doel van plaatsing was en is te voorkomen dat het vrijheidsverstikkende STAMOKAP marxisme-leninisme hier vaste voet aan de grond krijgt. Dit uit zich in de gehanteerde afschrikkingstrategie, waarbij plaatsing van dergelijke verderfelijke wapens moreel gerechtvaardigd wordt met te beweren dat het de vijand afschrikt jouw hoogste goed af te nemen.

Hieruit moet dan geconcludeerd worden dat men niet wil leven zonder vrijheid; dat men vrijheid eigenlijk meer waard vindt dan een veel simpeler categorie, gewoon leven (niet alleen van de vijand, maar ook van onszelf!)

De vraag zou hiermee al beantwoord kunnen zijn, als je je niet afvroeg wat dat gehanteerde vrijheidsbegrip allemaal wel niet inhoudt. Zonder hier op het laatste moment toch nog te vervallen in een discussie over negatieve en positieve vrijheid, zie ik me genoodzaakt toch op te merken dat zelfs Freiheit vom Sosein in het Nederland van nu niet op enkele dusdanig verheven peil staat dat ik het zoveel waard acht om bereid te zijn anderen ervoor om te brengen

Om dan kort ook nog iets te zeggen over Freiheit zum Dasein. Het is natuurlijk volstrekt duidelijk dat Nederland deze nog bij lange na niet in volledige zin heeft bereikt; de een respecteert de ander nog steeds niet in zijn anders zijn. Zolang er nog Centruumpartijleden, homo-Bevrijdingsdagen, economische en culturele elites zijn, maar ook zolang kraken en proletarisch winkelen voor sommigen (weer) broodnodig zijn, rechtvaardigt de gerealiseerde vrijheid geen plaatsing van kruisvluchtwapens.

Voorzichtig denk ik, dat als de gerealiseerde vrijheid zo'n plaatsing wel zou rechtvaardigen er ook geen raketten meer zullen bestaan. Ik denk ook dat onze positieve vrijheid er in ieder geval meer mee gebaat zou zijn als de raketten niet geplaatst zouden worden; het bekende gebaar in de goede richting.

3.

Middelen en doel moeten zelf goed zijn. De gevolgde redenering was hier dat het laatste doel en niet te abstract mocht zijn en niet solitair. Dan zouden ook de middelen goed zijn. Ik denk dat ook op deze manier de meerderheid zich niet uit haar onrechtvaardige basis kan onttrekken. Het doel, verdediging van de Westerse waarden (met de vrijheid als middelpunt) is abstract en verbiedt geen enkel middel. Dat blijkt ook wel, want de N.A.T.O. grijpt elk middel aan om de vijand vast te zetten.

Het al genoemde laatste doel van plaatsing wordt m.i. eschatologisch misbruikt, want het maakt alle andere doelen tot middel. Vrede, veiligheid, rechtvaardigheid, menselijkheid, vrijheid, gelijkheid en solidariteit zijn allemaal doelen in zichzelf en kunnen niet onderworpen zijn aan een vrijheid zoals die tot nog toe is gerealiseerd.

3.3 Conclusie

De meerderheid die op 15 juni besloot op termijn kruisvluchwapens op Nederlands grondgebied te plaatsen met als kernargument de verdediging van de gerealiseerde vrijheid, wordt door als immoreel veroordeeld op basis van de in dit paper ontwikkelde moraal. De meerderheid plaatst uit naam van de vrijheid, terwijl de vrijheid alleen met niet plaatsing gebaat zou zijn, met een positief gebaar aan de tegenstander!

Literatuurlijst

1. W. Luijpen – "Eurokommunisme en democratie" uit "Democratie en diktatuur, over de ethiek van de politiek" Het Wereldvenster, Baarn 1979 blz.166-84.
2. H.H. Berger - "Democratie, macht en utopie" , zie 1., blz. 7- 36
3. Percy B. Lehning + M.P.C.M. van Ochendelen – "Aktualiteit van de politieke filosofie"; Intermediair, Amsterdam 1981 blz. 31-51.
4. Herman van Gunsteren en Grahame Lock "Politieke theorieën" Samsom uitg. Alphen a/d Rijn 1977, blz. 110123.
5. Prof.mr. A.D. Belinfante - "De burger en zijn staat" 2^e druk Samsom uitgeverij Alphen a/d Rijn 1972, blz. 5076.
6. J.J. Rousseau - "Het maatschappelijk verdrag of beginselen van politiek recht"; Aula pocket 608, uitg. Het Spektrum, Utrecht/Antwerpen 1977.blz.
7. Dr. A. Vloemans - " Politeia, geschiedenis van de politieke filosofie"; Kruseman's uitgeversmaatschappij Den Haag, 2 druk 1980, blz. 15-52, 99-103, 183-199.
8. drs. P. van Tongeren - " Beroepsethiek, bestemd voor studenten politikologie"; K.U.N. Nijmegen, 1984.
9. D.H.M. Meuwissen - "De aktualiteit van de politieke filosofie" uit Filosofie en Praktijk, jaargang 1980, blz.169-198.
10. J. van Twist - "Rechtvaardigheid, een kritische studie over Luijpen's nieuwste boek" uit Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte 1~77, blz. 126140.
11. George Kwaad - "Syllabus sociale en politieke filosofie", Centrale Interfakulteit. juli 1981 Nijmegen blz. 123-155 (Rousseau).
12. Georg Wilhelm Friedrich Hegel - "Fenomenologie van de geest" (fragmenten) Boom, Meppel/Amsterdam.